

TÜRK - İSLAM MEDENİYETİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Yılda iki kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Editor / Editor in Chief
Prof. Dr. Mehmet AYDIN

Editör Yardımcıları / Associates Editor
Doç. Dr. Dicle AYDIN
Yrd. Doç. Dr. Ahmet ARAS

Yıl / Years : 7 Sayı / Number : 14
2012-YAZ
KONYA

İRAN'DAKİ Şİİ KÜLTÜRÜNDE AHBARİYYE-USULİYYE YAKLAŞIMLARI BAĞLAMINDA GELENEK-YENİLİK ÇİZGİSİ

Yrd. Doç. Dr. Esmâ Sayın*

Öz

Bu çalışma, İran'daki dinî hayat ve dinî kurumlar çerçevesinde Şiîliğin doğuşu ve gelişmesi, Şia'nın ilkeleri ve inanç esasları konusunu araştırmıştır. Bu bağlamda bu çalışma, İran Şiî kültüründe geleneksel yaklaşımları ifade eden Ahbarîler ile daha yenilikçi bir yaklaşımı yorumlayan ve analiz eden Usulîler arasındaki görüş farklılıklarını ele almaktadır. Bu çalışmada Ahbarî ve Usulî yaklaşımlar açısından Kur'an ve Sünnet çizgisi, içtihad ve kıyas, husun ve kubuh nazariyesi, Allah'ın sıfatları, taklit, takiyye konuları incelenmiştir. Bu konular incelenirken ahbarî ve usulî yaklaşımlar arasındaki görüş farklılıkları ve bunlara dayalı yorumlamalar esas alınmıştır.

Anahtar kelimeler: İran Şiî kültürü, dinî hayat ve dinî kurumlar, ahbarîler, usulîler, gelenekçilik ve yenilikçilik.

Tradition-Innovation Line in Term of Ahbariyye-Usuliyye in Shii Culture-Iran

Abstract

This study, within the framework of Iran's religious institutions, investigated the birth of shiism, shii principles and fundamentals of belief. In this point, this study analyze the differences of opinion between the Usulis which interpret, analyze a more innovative approach and Ahbaris which express the traditional approaches of shii-Iran culture. In this study, in terms of Ahbari and Usuli, Koran and Sunnah line, ijtehad, and analogy, beauty, goodness and kubuh theory, names of Allah, imitate, takiyye issues were examined. While these issues were being examined, the differences of opinion between Ahbari and Usuli and interpretations related with these two were used.

Keywords: Iran's Shii culture, religious life and religious institutions, ahbarîs, usulîs, traditionalism, innovation.

1. İran'daki Şiî Kültürü

"İran adının kaynağı, pehlevî dilidir ve 'Ariana' kelimesinden türemiştir; bu da aslında 'aryen' demek olan bir sıfattır. Kendilerine 'Eran ve Eneran kralı' adını veren Sasani İmparatorluğu'nun esas kısmına bu isim verilirdi. Bu ad, eski Arap tarihi ve coğrafya kaynaklarında 'İran-Sahr' şeklinde görülmüştür. İslamiyet devrinde bu isim, halk arasında yayılmış idi; fakat İran kelimesinin

---

* Hakkâri Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü

modern Fas krallığını göstermek üzere kullanışı 19. asırdan daha ileriye gitmemiştir¹.

1.1. İran'da dinî hayat ve dinî kurumlar

"XVI. yüzyılda Safeviler'in iktidara gelmesiyle başlayan yaklaşık yüz elli yıllık süreçte, halkın büyük çoğunlukla Şîî İslam'ı benimsemesinin ardından İran'ın dinî hayatı, Hz. Peygamber'in ve onun kutsal hedefleri kabul edilen ehl-i beytin on iki imamına bağlılık etrafında şekillenmiştir. Ramazan ve Kurban bayramları, hac mevsimi ve mevlit kandili gibi dinî gün veya zamanlar, diğer İslam ülkelerinde olduğu gibi İran'da da kutlanmakla birlikte zaman bakımından bazı farklılıklar arz eder. Bunun yanı sıra 1979'da Humeyni'nin verdiği bir talimatla Kudüs'ün işgalini protesto etmek amacıyla Ramazan'ın son cuması "Kudüs günü" Peygamber'in doğum gününü kapsayan hafta ise, Sünniler ile Şiiler arasında yakınlaşma tesis etme umuduyla "Vahdet Haftası" olarak kutlanmaktadır. Ayrıca Şiilerin on iki imama olan bağlılıkları, bu imamların bizzat yazdığı veya okuduğu dualardan oluşan bir dua literatürünün doğmasına sebep olmuştur"².

1.2. Şiiliğin doğuşu ve gelişmesi

"Şia, Arap dilinde genel olarak 'Taraftar, yardımcı, fırka, bölük' anlamında kullanılır. Terim olarak Şia, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Ali b. Ebi Talib ve ehl-i beytini halifelik için en layık kimseler olarak gören ve onları meşru halifeler kabul eden; Hz. Ali'den sonraki halifelerin de mutlaka onun soyundan gelmesi gerektiğine inanan toplulukların ortak adı olmuştur"³. Nebi (a.s.)'ın ehl-i beytinin halifelğe daha layık olduğu görüşünde olan kimseler, tarih boyu Şia'yı temsil etmiştir. Ehl-i beytten de herkesten önce, Hz. Ali'yi kastetmiş oldukları ortadadır.

"Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in halifeliği döneminde bu görüş sessizdi. Hz. Ali'nin halifeliğinin son döneminde bu görüşün sahipleri mezheplerini müdafaa ile yola çıktılar. Bu mezhep ilerleyerek Hz. Ali döneminde üst seviyeye ulaştı. Hz. Ali'nin İslam'daki önemli yeri dolayısıyla bu fikre tabi olanlar ve bu görüşü destekleyenler, mezheplerini insanlar arasında yaymaya başladılar"⁴.

"Şiiliğin gelişmesi, tarihî seyir bakımından üç safha arz eder: I. Şia-i Ulâ: Hz. Ali'nin sağlığında ortaya çıkmıştır. II. Usul-i Şia: Bu üç fırkadan ibaret olup her üçü de, Hz. Ali zamanında ortaya çıkmıştır. Bunlar: a. Kurucusu, Abdullah b. Sebe olup, Hz. Ali'yi Peygamber'in vasisi kabul ederek onun menkıbeleri

¹ Ethem Ruhi Fırlalı, "Şiilik", İslam Ansiklopedisi, M.E.B. Heyeti, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1968, C. 5, s. 103

² Ethem Ruhi Fırlalı, "Şiilik", C. 5, s. 104

³ Ethem Ruhi Fırlalı, "Şiiliğin Doğuşu ve Gelişmesi", Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu, (ÖZET), İ.S.A.V. Yay., İstanbul, 1994, s. 27

⁴ İsa Yüceer, *İtikadi Mezhepler Tarihi*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Ofset Basım Tesisleri, Van, 1995, s. 195-196

hakkındaki hadislerle, mevzu hadisler de katarak kendisini daha önceki üç halife ve bütün ashap üzerine üstün tutan 'Mufaddıla' b. Peygamberin sahabelerine söven ve onlardan teberri eden 'Taberraiyye' c. Hz. Ali'ye sevgide çok mübalağa ile ona Tanrılık isnat edenler 'Galiyye' dir. III. Hz. Ali'nin ölümünden sonra gelişen Şia ki, bunlar dört gruba ayrılır: a. Keysaniyye b. Zeydiyye c. İmaniyye d. Galiyye'dir"¹. Biz, bu makâlede Şii kültür içerisindeki ahbarî ve usulî yaklaşımları ortaya koyması açısından "İmamiyye" mezhebinin üzerinde duracağız.

1.3. Şia'nın ilkeleri ve inanç esasları

Şia'nın temel ilkelerini şöylece özetleyebiliriz: "Şia'nın hepsi, halifelüğün ümmetin görüşüne bırakılacak umumun maslahatı olan bir mesele olamayacağını düşünürler. Bu nedenle Nebî'nin ondan gafil olması caiz olmayacağı gibi ümmete havale edilmesi de mümkün değildir. Aynı zamanda Şiiler, Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi nasla tayin ettiğine inanmaktadırlar. Şiilere göre Hz. Ali, Rasûlullah'tan sonra mahlûkatın en faziletlisidir. Kim O'na düşmanlık ederse veya onunla savaşırsa o kimse, Allah'ın düşmanıdır"².

Şia'ya göre "Usûlü'd-Din" adı verilen inanç esasları; tevhid, nübüvvet, imamet, adalet ve mead olmak üzere beş kısma ayrılmaktadır. "İmamiyye konusuna değindiğimizde, bu esaslar üzerinde daha ayrıntılı duracağız. Bunlara ek olarak takıyye, rec'at, beda gibi garip inanç şekillerinin de varlığı bilinmektedir. "Bu noktada Şia'yı diğer Müslümanlardan ayıran imamet meselesi ve takıyye anlayışıdır"³.

1.4. Şii-İmamiyye'nin görüşleri

1.4.1. Usûlü'd-Din

Şii-İmamiyye'ye göre inanç esasları, Allah'ın zatı itibarıyla bir ve eşsiz kabul edilmesi, her türlü noksan sıfatlardan münezze olmasına dayanan tevhit esası; Allah'ın seçtiği kullarını Cebrail vasıtası ve vahiy yoluyla ilahî bir vazifeyle mükellef kıldığı peygamberlik inancı; Peygamberlerin Allah'ın emirlerini halka tebliğ etmesini içeren nübüvvet inancını kapsamaktadır.

Şii İmamiyye'nin dördüncü inanç esası ise, imamettir. İmamiyye'ye göre imam, usûlü'd-din'den olan imamet makamındaki kişidir. "İmamiyye, nübüvvetin nasıl Allah'tan bir lütuf olduğuna inanırsa, her asırda Peygamber'in vazifeleriyle vazifelenmiş, insanların hidayet ve irşatlarını üstlenmiş bir imamın mevcudiyetine de inanmaktadır. Bu imam, insanların din ve dünya işlerini düzenlemek; aralarındaki zulmü ve düşmanlığı gidermek, adaleti yaymak hususunda Peygamber'in umumi velayetine haizdir ve bu bakımdan imamet,

¹ Neşet Çağatay, İbrahim Ağâh Çubukçu, *İslam Mezhepler Tarihi*, Ankara Ün. Basımevi, Ankara, 1955, s. 52-55

² İsa Yüceer, a.g.e., s. 196-197

³ Hasan Onat, *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1993, s. 57-58

nübüvvetin devamıdır"¹. İmamiyye, diğer İslam mezheplerinden bu inançla ayrılır. Şii anlayışa göre, imamın ağzından çıkan her söz, peygamberin sözü, o da Allah'ın kelamı gibidir. Şii hadis anlayışı, içerisinde imamların sözleri, Allah'ın kelamı gibi değer taşırlar. Şia'ya göre imamlar, masum insanlardır. "Nasıl peygamberlerin hata yapmaları, büyük ve küçük günah işlemeleri mümkün değilse, aynı şekilde imamlar da, büyük ve küçük günahlardan münezzehtirler. İmamların ismet sıfatlarının kaynağı, peygamberlerde bulunan kutsal ruhtur"².

İmamiyye'ye göre imanun dördüncü esası olan adalet, Allah'ın adil, kulun da iradesinde ve fiillerinde hür ve muhtar oluşudur. "Allah, kullarına yalnızca kendi güçleri içindeki şer'i teklifleri yükler. İmamiyye'nin beşinci inanç usulü ise, ahiret hayatının hak olduğu esasıdır. Kelime anlamıyla mead, 'Tekrar dönülüp gelinen veya önceden bulunulan yer' demektir. Dinî terim olarak da, 'Allah'ın, kullarını ölümlerinden sonra tekrar diriltmesi ve dünyada yaptıklarının hesabını vermeleri' anlamına gelir"³.

1.4.2. Fırû'd-din

İmamiyye'ye göre furû'd-din, ibadetler ve muamelat olmak üzere ikiye ayrılır. "İbadetler; dinin direği olan namaz, oruç, hac ve zekâtıdır. Zekât ibadeti, İmamiyye'ye göre namazdan sonraki ikinci önemli ibadettir. Bazı rivayetlere göre de zekât vermeyenlerin, namazı makbul değildir. İmamiyye humusun, Allah'ın 'Bilin ki ele geçirdiğiniz ganimetin beşte biri Allah'ın, Peygamber'in, yoksulların, yetimlerin, düşkünlerin ve yolcularındır'⁴ ayeti ile Hz. Peygamber ve yakınlarına, zekâta bedel olarak verilmek üzere farz edildiğine ve onların hakkı olduğuna inanır. İmamiyye'ye göre iyiliği emredip kötülükten men etme, ibadet esaslarındandır. Bu ibadet, dinin dayandığı esaslardan biridir. Bunu terk eden topluluğu, Allah alçaltmış ve onlara kötülük libasını giydirmiştir"⁵. Ayrıca İmamiyye'deki on iki imamın özel hususiyetleri imam masumları on ikiye hasr etmek ve niyabettir. "On iki imam hakkındaki bilgi, daha önce geçmiştir. Niyabete gelince on iki imam, hem külliyatta hem cüz'iyatta masumdurlar"⁶.

2. Ahbariyye ve Usuliyye Yaklaşımları Bağlamında Gelenek-Yenilik Çizgisi

2.1. Ahbariyye ve Usuliyye kavramları

Ahbariyye, haber kelimesinin çoğulu olan 'ahbar' kelimesine bir nispet ifadesi olup, dinî konularda nakil ve rivayetlere bağlananlar demektir. "Ehl-i sünnet mezhepleri arasında dinî hükümlerin tespiti hususunda farklı metotlar

¹ Ethem Ruhi Fırlalı, a.g.e., s. 202-203

² Hasan Onat, a.g.e., s. 159

³ Ethem Ruhi Fırlalı, a.g.e., s. 217-219

⁴ Enfâl, 8/41

⁵ Ethem Ruhi Fırlalı, a.g.e., s. 135

⁶ Neşet Çağatay, a.g.e., s. 63

uygulanmasının sonucu olarak ortaya çıkan ehl-i eser, ehl-i rey veya selef-halef şeklindeki ayırımın benzeri Şia fırkaları arasında ahbariyye ve usuliyye mezhepleri arasında yapılmıştır. Ahbariyye, imamların otoritesine mutlak bağlılık esasından hareket ederek onlardan nakledilen sözlü ve yazılı rivayetlerin akait ve fıkıh alanlarında tek kaynak olduğunu savunmaktadır. Gaybet döneminin başlamasından itibaren, İmamiyye Şia'sı içerisinde ortaya çıkan Usuliyye ise, Ahbariyye'nin aksine, dinî hükümlerin tespit edilmesi ve anlaşılması konusunda istidlal metodunu benimsemiştir"¹.

Ahbariyye fıkının rasyonel metodolojisine karşı çıkarak her dinî hükmün Peygamber'den veya imamlardan gelen bir hadisle desteklemesi gerektiğini söylerken Kur'ân ve hadisle birlikte ilk üç nesli teşkil eden müslümanların sahabe, tabiun ve tebeu't-tabiin'in söz ve davranışlarını kudsiyet mertebesine yükseltmiştir. Bunların hepsine birden 'nakil, nas, eser, haber ve hadis' gibi isimler verilirken nassı ve nakli takdis ederek onu en yüce mertebede görür; diğer yandan nakle aklı, yani insan düşüncesini şiddetle kötüleyen ve karalayan "Selefi" anlayışla benzerlik göstermektedir"². Usulî yaklaşım ise, rasyonel metodu savunup yeni problemler karşısında içtihatla bulunmak gerektiği kanaatini taşıyarak akli azami derecede yükselten, dinin temelini akıl olduğunu düşünen, nasların aklın ilkeleri ve Arap dili kaidelerine göre yapılacak yorum ve değerlendirmelerle anlamaya çalışan 'Kelamî' anlayışla benzerlik göstermektedir.

Ahbarîler ve Usûlîler arasındaki tartışmalar, daha çok akıl delili etrafında cereyan etmiştir. Bunun sebebi de bilindiği gibi usûlîlerin; kitap, sünnet ve icmadan sonra akli dördüncü delil olarak kabul ederlerken ahbarîlerin ise, sadece ilk ikisini kabul edip diğerlerine karşı çıkmış olmalarıdır.

Aklın ilahî hükümlerin keşfinde bir delil olmadığı hususunda hemfikir olan ahbarîler, bunun ehl-i sünnetin icadı olduğunu ve son dönem âlimlerini gafletleri sebebiyle, akıl delilinin Şia'ya girdiğini ifade ederler. "Kısacası onlar, şer'i hükümlerde akılla idrâk edilen şeylere güvenmeyip bunların ancak kitap ve imamların ahbarından çıkarılabileceğini ve oradan da herhangi bir hükme rastlanmadığında tevakkufun yani iki haber arasında tearuz görülürse bu tearuzun İmamiyye Şiası'nın ana prensipleri ışığında giderilmesi; bu mümkün olmadığı takdirde herhangi bir karar ve tercihten kaçınılması gerektiğine inanırlar. Neticede ahbarîler, akıl delilinin hucet olmadığına dair bu tarz deliller getirmişlerdir"³.

İmamiyye içinde başlangıçtan itibaren devam eden Ahbariyye ve Usuliyye tartışması, zamanla Usuliyye lehine sonuçlanmış ve Mutezile'nin kelam metoduna benzer bir yol takip eden bu anlayış, İmamiyye Şiası içinde giderek

¹ Metin Yurdağür, "Ahbariyye" Maddesi, D.İ.A., İstanbul, 1996, C. 1, s. 490

² Süleyman Uludağ, *İslam Düşüncesinin Yapısı*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1999, s. 33

³ Mazlum Uyar, *İmamiyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri Ahbarilik, Ayışığı Kitapları*, İstanbul, 2000, s. 281-283.

daha yaygın biçimde benimsenmiştir. "Nitekim 18. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan bazı müelliflerin Ahbarileri, Haşvilik ve Zahirilikle suçlayan eserlerinin de desteğiyle iyice güçlenen Usulîyye karşısında artık sadece Şia'nın manevî merkezi Kerbela'da hissedilen Ahbariyye hâkimiyeti, zamanla burada da etkisini tamamen kaybetmiştir. Hakkındaki bu nevi tenkit ve iddiaların, halk üzerinde yaptığı tesirler sonunda Mirza Muhammed, Kazımeyn'de kalabalık bir grup tarafından öldürülmüş; böylece Ahbariyye tamamen çökmüştür. Ahbariyye'nin günümüzde sadece Hürremşehr ve Abadan da bazı temsilcileri bulunmaktadır"¹.

2.2. Ahbarî-Usulî Yaklaşımlar Açısından Kur'an ve Tefsir

Ehl-i Sünnet'te olduğu gibi İmamiyye'ye göre de din, usul ve furû olmak üzere iki ana bölümde incelenir. Bu iki bölümün konu ve muhtevasını tespit etmek için dayanılan kaynaklar ise, genellikle 'Kitap, Sünnet, İcma, Kıyas' olarak kabul edilir. Şii âlimler, bu kaynakların birincisini teşkil eden Kur'an'ı yorumlarken, değişik bir tefsir anlayışına sahip olduklarından farklı sonuçlara ulaşabilmektedirler. Bu bağlamda Ahbariyyun'dan olan ilk Şii muhaddis ve müfessirler, Kur'an'ın tahrif edildiğine delalet eden rivayetlere itibar etmişlerdir. Ahbarilerin bu tutumu, Şii toplumu üzerinde 'Kur'an'ın tahrif edildiği' yolunda olumsuz bir iz bırakmıştır"².

"Şia'nın Usulîyyun kısmı için aynı şeyleri söylemek zordur. Nitekim 381'de vefat eden Şeyh-i Saduk'la birlikte tahrife karşı ciddi bir hareket görüyoruz. Söz konusu hareket, günümüze kadar güçlenerek gelmiştir. Bununla birlikte zaman zaman mevzu haberlere itibar eden bir kısım ahbariler, Kur'an'ın tahrif edildiği konusunu canlı tutmaya çalışmışlardır. Bunlara karşı çıkan grup, daha çok ilmi ve mutedil davranmak zorunda kalmıştır. Durum böyle olunca Kur'an'ın tahrif edildiğini iddia edenler, sadece ehl-i sünnet değil; Şia'dan da büyük bir kesimi karşılarında bulmakla zor bir duruma düşmüşlerdir"³.

Bu noktada biz Kur'an'ın farklı tefsiri hususunda Ahberî ve Usulî yaklaşımlar arasındaki görüş ayrılıklarını vurgulamak istiyoruz. "Ahbarî müfessirlerden Tabersî'ye göre, Fatıha suresindeki, 'Sırat-ı Müstekîm', Hz. Peygamber ve O'nun yerine geçen imamlardır. Şafî'ye göre de, 'Sırat-ı Müstekîm', imamdır. Usulî müfessirlerden Tabatabaî'ye göre, 'Sırat-ı Müstekîm' kelimesinden maksat, Hz. Ali'dir. Kendilerine nimet verilen kimseler ise, Allah'a ve Rasûlüne itaat edenlerdir"⁴.

Bu konudaki başka bir örnek de, Bakara Suresi'nin 2. ayetinde bulunmaktadır. "Ahberî âlimlerden Şafî'ye göre, bu ayetteki 'Kitap'tan murat,

¹ Metin Yurdağür, a.g.m., C. 1, s. 400-401

² Metin Yurdağür, a.g.m., C. 1, s. 403

³ Musa Kazım Yılmaz, "Şia'nın Kur'an İlimleriyle İlgili Görüşleri", Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi, Ankara, 1998, s. 77

⁴ Musa Kazım Yılmaz, a.g.m., s. 78

Hız. Ali'nin kitabıdır. Muttakilerden maksat, Şiiilerdir. Usulî âlimlerden Tabatabai ve Numune'nin görüşleri, ehl-i sünnet'in görüşleriyle aynıdır"¹. Görüldüğü üzere Usulî âlimlerin görüşleri, Ahbarî âlimlerin görüşlerinin aksine ehl-i sünnet'in müfessirleriyle aynıdır.

2.3. Ahbarî ve Usulî Yaklaşımlar Açısından Hadis ve Sünnet

Dinin ikinci kaynağını meydana getiren sünnet konusunda ise, ehl-i sünnet, ashaptan gelen rivayetlerin tamamını, usûl-i hadis ölçüleri içinde, sünnet olarak değerlendirirler. "Hâlbuki Şia fırkaları, sadece ehl-i beyt ile kendilerince benimsenmiş diğer bazı sahabelerin ve imamların rivayetlerini sünnet olarak kabul etmektedirler. Zira Şia'ya göre sünnet, "Belirli ravi topluluğunun, Peygamber'in de dâhil olduğu on dört masumdan günümüze kadar ulaştırdıkları rivayetlerden ibarettir. Dolayısıyla Kur'ân'ın açıklanması ve yorumlanmasından ancak bu rivayetler esas alınabilir. Bu noktada başlangıç döneminden bu ana kadar fikir etrafında hareket eden İmamiyye âlimleri, Şia literatüründe "el-Kütübü'l-erbaa" olarak bilinen bir hadis külliyatı meydana getirmişlerdir"².

Daha önce de ifade edildiği üzere sünnî görüşün aksine masum olduğuna inanılan imamların sözleri de, hadis olarak kabul edilmektedir. Bu durum hadis alanında kontrolü imkânsız bir saha açmıştır. İmamlar adına uydurulan ve hadis olarak kabul gören binlerce söz, şii hadis müsannefatı içerisinde yer almıştır. Kuleynî'den sonraki bazı âlimlerce kabul edilmesine rağmen Kur'ân'ı Kerim'in tahfifiyle ilgili rivayetlerin el-Kafi'de bulunması, bazı büyük sahabelere gerçekte hiçbir ilgisi bulunmayan iftiraların yapılmış olması, müslümanlar arasında birlik ve beraberliğin kurulmasına engel teşkil etmiştir"³.

2.4. Ahbarî-Usulî Yaklaşımlar Açısından İctihat ve Kıyas

Ahbariler, dinî hüküm ve bilgi kaynağı olarak yalnızca masum imamların söz ve fiillerine dayanırken; usuliler, bunların yanında ayetlerin ve hadislerin zahirlerine, icmâ ve mantikî kıyasa da dayanmış, icthadı devreye sokarak bu kaynaklardan hüküm ve bilgi üretmişlerdir. "Yaygın kanaatin aksine fikhun ilk devirlerinden beri usulî metodu benimsemiş âlimler ve müçtehitler, bulunmuş; ahbarilere karşı mücadele vermiş; kimi zaman usuliler, kimi zaman ahbariler fıkıh sahasına hâkim olmuşlardır"⁴.

Usulilere göre, imamlar icthadı teşvik etmiştir; deliller ve kaidelerden hareketle furu'a ulaşma işini tabi'lerine bırakmışlardır. "Onların yaşadıkları

¹ Ali Özek, "İmamiyye İsna-Aşeriyye Şiiası ve Tefsir Anlayışı", Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, Ankara, 1998, s. 97-98

² Metin Yurdağür, a.g.m., C. 1, s. 490

³ Cemal Sofuoğlu, "Şii-İmamiyye'nin Hadis Anlayışı", Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, Ankara, 1998, s. 116

⁴ Hayrettin Karaman, "Şia'da Fıkıh ve Şer'i Deliller", Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, Ankara, 1998, 135

dönemde içtihadı gerek bulunmadığına göre bu teşvik, imamlardan sonra müçtehitlerin, içtihat edeceklerini ve içtihadın meşru olduğunu göstermektedir. Kitap ve Sünnet yanında, icmâ ve akla başvurulur. İctihat ve hükme ulaşılır. Ancak Şii usulcüler, sunnî fıkıhçıların kıyasını reddetmiş, Şeyh Müfid'den beri akli dördüncü bir delil olarak zikretmişlerdir. Buna göre akıl delili, 'Kesin olarak şer'i hükmü gerektiren akli hükümdür.' Bu noktada aklın üstünlüğü, ahbarî yaklaşımında açıkça ortaya çıkmaktadır"¹.

Görüldüğü gibi ahbariler içtihadın, on iki imam düşüncesinin ruhuna uygun olmadığını ve bu yüzden kabul edilemeyeceğini ifade ederlerken; buna karşı çıkan usuliler, imamlardan gelen ahbarın, içtihadı emrettiğine hükmetmişlerdir. "Bu konuda her iki ekol arasında, yorum hususunda ihtilafa düşülen en önemli haberlerden birisi, kitap ve imamların ahbarından herhangi bir hüküm bulunmadığında, bu rivayetin, imamlardan gelen usûle göre, içtihadta bulunmaya işaret ettiğine dikkat çeken usuliler, bunun da ancak akli-usulî kaidelerle gerçekleştirilebileceğine inanmaktadırlar"².

2.5. Ahbarî-Usulî Yaklaşımlar Açısından Husun-Kubuh Nazariyesi

İnsan fiilleri, husun ve kubuh açısından değerlendirildiğinde, "Ahbariler ilahî adaleti inkâr etmemekle birlikte, şeriatın yardımı olmaksızın müstakil olarak aklın, fiillerin gerçek husun ve kubuhunu idrâk edemeyeceğini iddia ederler ve bu yüzden buna benzer hususlarda, onlara göre Şari'nin hidayet ve beyanına ihtiyaç vardır. Usuliler kadar olmasa bile, aklın belirli bir önemine olduğuna işaret eden ahbarilere göre, aklın varabileceği en son nokta, iyilik ve kötülük olayının tespiti"³.

Netice itibarıyla ahbarilere göre aklın, bir şeyin husun ve kubuhunu idrâk etmesi, şeriat indirilmediği sürece, sevap ve cezayı gerektirmez. "Bu sebepten onlar, teklifin öztütünü, akla değil; vahye dayandığını iddia ederler"⁴.

2.6. Ahbarî-Usulî Yaklaşımlar Açısından Allah'ın Sıfatları

Allah'ı isimlendirmenin yolu ile ilgili olarak Şia'nın genelde ehl-i sünnet ile aynı görüşte olduğunu söyleyebiliriz. "Allah'ın isimlerinin ve sıfatlarının bilinmesi, ancak sami yolla mümkündür. Bu hususta kıyas ya da aklın delaleti geçerli değildir diyen Şia'nın, bu sözlerine rağmen Şii âlimler, Kur'an'da Allah'a verilmeyen, genelde diğer müslümanlar tarafından da çok antropomorfik bulunarak reddedilen, bir vasfı Allah'ın sıfatları arasında saymaktadırlar"⁵. "Aynı zamanda Şiiler, ahirette Allah'ın kalbî ru'yetle yani gönlü gözüyle

¹ Hayrettin Karaman, a.g.m., s. 135-136

² Mazlum Uyar, a.g.e., s. 303

³ Rüşdi Ulyan, *Şii-İmamiyye'ye göre Akıl*, Sebül Yayınları, İstanbul, 1998, s. 232

⁴ Mazlum Uyar, a.g.e., s. 287-288

⁵ Halife Keskin, *Kendi Kaynakları Işığında Şia İnanç Esasları*, Beyan Yay., Ankara, 2000, s. 81

görülebileceğini kabul etmektedirler. Ehl-i Sünnet ise, Allah'ın ahirette görüleceğini söyler ve bunun hem aklî ve hem de naklî delille sabit olduğunu kabul eder"¹.

Selbi sıfatlarla ilgili ikinci problem ise, Allah'ın cisim olmadığı inancıdır. "Bu hususla ilgili İmamiyye inancı hakkında, İzmirli İsmail Hakkı şöyle demektedir: 'Ahbariyye ve Kudema-yı İmamiyye, tevhitte tamamen Müşebbihe; Kelamiyye ve Usuliyye, Müteahhirin ve İmamiyye ise, tamamen Muteziledir.' Burada ilk dönemde birçok batıl fikirle karışık aşırı inançları da içinde bulunduran Şiilik ile daha sonra Mutezile'nin tevhit ve adalet gibi esaslarını baz alarak kabul eden Şia arasında fark olduğu belirtilmektedir. Çünkü Şia'nın kelim kitapları, Allah'ın cisim olmadığı hususunda ısrarlıdır"².

2.7. Ahbarî-Usulî Yaklaşımlar Açısından Taklit

Kelime manası olarak taklit, bir kişinin herhangi bir delile dayanmaksızın belirli bir konuda başka bir kişi ve onun görüşlerine tabi olmasıdır. "Usuliler tarafından kabul edilen taklidin ıstılahî manasına gelince o, şer'î hükümlerde herhangi bir delile dayanmaksızın müçtehidin kavlinin kabulü ve onunla amel demektir. Ahbarilere gelince onlar, müçtehide tabi olma manasındaki taklidin, kabul edilemeyeceğini savunurlar. Onlar taklidin, içtihadın önce geldiğini savunmakta ve yukarıda da zikredildiği gibi, içtihadın, ammenin icadı olup sonradan allame veya ona yakın olan ulema tarafından, onlardan alındığını ifade etmektedirler"³.

"Aynı zamanda delilini bilmeden bir müçtehidin fetvasını benimsemek ve bununla amel etmekle, taklit gerçekleşmiş olmaktadır. Caferi usulilere göre, bizzat içtihat edemeyenlerin taklit etmeleri taklit konusu itikat ve ibadet olmadığı takdirde, taklit edilen müçtehit 'mutlakî ve imami-isnaaşeri' mezhebine mensup olması halinde caizdir. Aynı zamanda fetva veren müçtehidin hayatta olması ve içlerinde en faziletli müçtehidin içtihadının seçilmesi de önemlidir"⁴.

Netice itibariyle Şii toplumu müçtehitlerle, içtihat yapacak kadar bilgili olmayıp taklit adı verilen bir yöntemle müçtehitlere uymak zorunda olan mukallitler arasında ikiye bölünmüş durumdadır. "Bir mukallit, daima seçtiği müçtehidin fetvalarına uymak mecburiyetindedir. Merci-i taklidin tercih edilmesi, prensipte iki ölçü ile gerçekleşmektedir: 'Takva ve ilim.' Ancak sıradan müminler, bu özelliklerin derecesini doğrudan ölçme imkânına sahip bulunmadığı için tercihler genelde prestije veya bilim çevrelerindeki şöhrete göre yapılmaktadır. Bir müçtehit, kendisinin merci olarak seçilebileceğini içtihatlarından oluşan 'Tavzihu'l-Mesâil' yahut 'Risale-i Ameliyye' adlarıyla anılan bir eser yayınlayarak ilan eder ve daha sonra onun fikirleri başka

¹ Halife Keskin, a.g.e., s. 81

² Halife Keskin, a.g.e., s. 96

³ Mazlum Uyar, a.g.e., s. 309

⁴ Hayrettin Karaman, a.g.m., s. 142

meslektaşları veya kendinden daha aşağı durumda olanlar tarafından propaganda edilir"¹.

2.8. Ahbarî-Usulî Yaklaşımlar Açısından Takiyye

Takiyye'nin anlamı, 'Bir toplumdaki yahut birinden çeşitli suretlerle korunmak, mensup olduğu zümreyi, o zümrenin malını, canını, inancını zarardan emin etmektedir.' "Her ne kadar Şii araştırmacı Dr. Abdullah Feyyaz, onun 'Bir izin ve ruhsat olduğu' gerekçesiyle inanç esasları arasında sayılmadığından söz ediyorsa da, erken devir Şii kaynaklarda takiyyenin bir inanç unsuru olarak ele alındığını görüyoruz. Mesela Şii âlim Şeyh Saduk, bu hususla ilgili olarak şöyle der: 'Bizim takiyye (imanı gizleme-korunma) hakkındaki inancımız şudur: Takiyye, vaciptir ve onu terk eden, namazı terk edenle aynı durumdadır"². Bu nedenle takiyye anlayışı, farklı mezheplerde farklı algılayış tarzlarıyla karşılaşmıştır.

İmamiyye Şiası, takiyye inancını yerli yersiz alabildiğine kullanmıştır. Öyle ki ileri sürdükleri herhangi bir görüşün aksinin ispat edilmesi karşısında, asıl kanaatin gizlendiğini ve takiyye yapıldığını söylemektedirler. Ayrıca takiyyenin yerli-yersiz kullanılması, hem Şii'ye yönelik tenkitlerin artmasına; hem de, 'İmamiyye'nin nerede gerçeği izah edip nerede takiyye yaptıklarının tespitinin hemen hemen imkânsızlaşmasına' yol açmıştır"³.

Şii âlimlerin bazıları, takiyyeyi müdafaa etmek istemişlerdir. "Fakat Şia âlimlerinin söz ettiği ve liderlerinin dikte ettirdikleri takiyye, ifade edilen manada değildir. İfade edilen bu takiyyenin icabı olarak bir şey söylerken içinde başka bir şeyi gizli tutup veya diğer İslamî fırkalar önünde, inanmadığı halde bir ibadeti yerine getirdikten sonra eve dönünce inandığı şekilde o ibadeti yerine getirmektir. Yoksa hakikatte onlar, takiyyeden uzak ve takiyyeyi en sevmeyen kimselerdir. Bu bağlamda Şia imamları, takiyye ile amel etmezken taraftarları ve kendilerine tabi olanlara takiyye ile amel etmelerini istemeleri akıl dışı bir şeydir"⁴.

3. Sonuç

Ahbarî ve usuliler arasındaki tartışmaların usulilerin lehine sonuçlanmış olması, daha önceki Şii tarihinde görülmedik bir şekilde imam ulemanın toplum içindeki dini, içtimai ve hatta siyasi rolünün artmasına yol açmıştır. "Eğer ahbarilik, Şii düşüncesinde hâkim bir unsur olmaya devam etseydi, o zaman ulemanın dinî ve içtimai meşruiyeti azalacak ve toplum içerisinde üstlenmiş olduğu rolleri de birer birer yitirecekti. Çünkü onların büyük çoğunluğuna göre, en azından teoride ulema, imamların ahbarını rivayet eden kişilerden başkası değillerdi. İşte bu yönüyle onlar, içinde bulunduğu toplumun çeşitli sahalardaki

¹ Metin Yurdağtür, a.g.m., C. 1, s. 491

² Hasan Onat, a.g.e., s. 163

³ Hasan Onat, a.g.e., s. 164

⁴ el-Musavi Musa, *Şia ve Şii'lik Mücadelesi*, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 66-67

ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak kalacak ve inanan kitlelerin lideri olma vasfını neredeyse yitireceklerdi"¹.

Usulî düşüncesi tekrar ortaya çıktıktan sonra, içtihat müessesesinin ele alınıp yeni bir şekle kavuşturulmasının sonucu olarak, Şii ulemanın güç ve bağımsızlığı önemli ölçüde artmıştır. Kısacası Şii fıkının yeniden canlandırılması, şeriatın yegâne yorumlayıcıları olarak müctehitlerin hak ve yetkilerinin artmasına yol açmıştır. Diğer taraftan usulilik, dinî otoritenin, yöneticinin siyasî iradesinden bağımsızlığını da garantilemiştir.

"XIII./XIX. yüzyılda içtihat müessesesinin yeniden ele alınmasıyla güç ve otoritesini arttıran Şii ulemanın arasında, resmî bir hiyerarşinin de gelişmekte olduğu görülür. Böylesine bir yapılanmaya, klasik Şii doktrin de rastlamak mümkün değildir. İşte ulemanın böylesine merkezî bir hüviyet kazanması, ahbarî düşüncenin zayıflaması ve usulî düşüncenin galibiyeti sebebiyledir. Kaçarlar döneminde, ulemanın diğer dinî meselelerden ziyade kendilerini daha çok Şeyhiyye ve Babilik gibi dinî sapmalarla meşgul etmiş olmaları, onlar arasındaki merkezî anlayışın ne kadar güçlü olduğuna işaret eder"².

4. Kaynaklar

ÇAĞATAY, N.; Çubukçu, İ. A., 1955, "*İslam Mezhepler Tarihi*", Ankara Ün. Basımevi, Ankara.

el-MUSAVİ, Musa, 1995, "*Şia ve Şiilik Mücadelesi*", Sebil Yayınevi, İstanbul.

FIGLALI, E. R., 1968, "*Şiilik*", İslam Ansiklopedisi, M.E.B. Heyeti, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, C. 1-7

—————, 1994, "*Şiiliğin Doğuşu ve Gelişmesi*", Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu, (ÖZET), İ.S.A.V. Yay., İstanbul.

KARAMAN, H., 1998, "*Şia'da Fıkıh ve Şer'i Deliller*", Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, Ankara.

KESKİN, H., 2000, "*Kendi Kaynakları Işığında Şia İnanç Esasları*", Beyan Yay., Ankara.

ONAT, H., 1993, "*Emevîler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*", Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara.

ÖZEK, A., 1998, "*İmamiyye İsnâ-Aşeriyye Şiası ve Tefsir Anlayışı*", Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, Ankara.

SOFUOĞLU, C., 1998, "*Şii-İmamiyye'nin Hadis Anlayışı*", Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, Ankara.

ULUDAĞ, S., 1999, *İslam Düşüncesinin Yapısı*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

¹ Mazlum Uyar, a.g.e., s. 354

² Mazlum Uyar, a.g.e., s. 355-356

- ULYAN, R., 1998, "*Şii-İmamiyye'ye göre Akıl*", Sebil Yayınları, İstanbul,
- UYAR, M., 2000, "*İmamiyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri Ahbarilik*", Ayışığı Kitapları, İstanbul.
- YILMAZ, M, K., 1998, "*Şia'nın Kur'an İlimleriyle İlgili Görüşleri*", Tartışmalı İlimi Toplantılar Dizisi, Ankara
- YURDAGÜR, M., 1996, "*Ahbariyye*" Maddesi, D.İ.A., İstanbul, C. 1-23
- YÜCEER, İ., 1995, "*İtikadi Mezhepler Tarihi*", Yüztüncü Yıl Üniversitesi Ofset Basım Tesisleri, Van.